

MINTAQALARNI IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY VA METODOLOGIK ASOSLARI

A.X.Shadiyev

Buxoro davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi,

Osiyo xalqaro universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada mintaqaviy rivojlanish tamoyillari va metodologik yondashuvlari zamonaviy nazariy makon nuqtai nazaridan tahlil qilinadi. Asosiy e'tibor endogen o'sish konsepsiyasi, yangi iqtisodiy geografiya, aqlli ixtisoslashuv strategiyalari (smart specialization), hududiy innovatsiya tizimlari va sistem dinamikasi modellari tamoyillariga qaratiladi. Metodologik jihatdan hududiy siyosatni rejalashtirishda kompozit indikatorlar, stsenariy tahlili, klaster tahlili va davlat-hudud hamkorligi mexanizmlari ko'rib chiqiladi. Maqola mintaqaviy rivojlanishning nazariy konstruktlarini amaliy siyosatga bog'lashga xizmat qiluvchi ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi va hududiy siyosat jarayonlarida qo'llanilishi mumkin bo'lgan metodik ko'rsatkichlar taklif etadi.

Kalit so'zlar: endogen o'sish, yangi iqtisodiy geografiya, smart specialization, hududiy innovatsiya tizimi, sistem dinamikasi, klaster tahlili, kompozit indikatorlar, hududiy siyosat.

Mintaqalarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish zamonaviy iqtisodiyotning strategik yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning nazariy va metodologik asoslari ko'plab ilmiy maktablar hamda iqtisodiy paradigmalarning rivojlanishi bilan uzviy bog'liqdir. Bugungi globallashtirish va raqamli transformatsiya sharoitida mintaqaviy siyosatning ahamiyati yanada ortib bormoqda, chunki hududiy tafovutlarni kamaytirish, iqtisodiy o'sishni muvozanatlash hamda aholining farovonligini oshirishda samarali nazariy va amaliy yondashuvlar talab etiladi.

Mintaqaviy rivojlanish nazariyasining shakllanishi klassik iqtisodiy maktablar qarashlariga borib taqaladi. XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Alfred Veber, Walter Kristaller va August Löschlarning ishlarida ishlab chiqarish joylashuvi, aglomeratsiya va transport xarajatlari masalalari mintaqaviy o'sishning markaziy omillari sifatida talqin etilgan. Keyinchalik Perrouxning "rivojlanish qutblari nazariyasi" hududiy o'sishning differensial xarakterini ochib berdi, ya'ni ayrim mintaqalar iqtisodiy faollik markazlariga aylanib, atrofdagi hududlarga ta'sir ko'rsatadi. Ushbu yondashuv mintaqaviy rivojlanishda iqtisodiy markazlashuv va periferik mintaqalar o'rtasidagi o'zaro aloqalarni tushuntirishda muhim ilmiy asos bo'ldi.

XX asr oxiriga kelib, mintaqaviy rivojlanish nazariyasi endogen o'sish paradigmasi asosida yangi bosqichga ko'tarildi. Endogen o'sish nazariyasi hududiy taraqqiyot manbalarini tashqi investitsiyalar yoki tabiiy resurslardan emas, balki mintaq ichidagi

bilim, innovatsiya, inson kapitali va texnologik imkoniyatlardan izlaydi. Bu yondashuvga ko'ra, mintaqalar o'z ichki salohiyati va innovatsion imkoniyatlariga tayanib, barqaror o'sishga erishishi mumkin. Shu bilan birga, yangi iqtisodiy geografiya nazariyasi (Krugman, Fujita va Venables) hududlararo farqlarni aglomeratsiya effekti, transport xarajatlari va ishlab chiqarishning konsentratsiyasi orqali tushuntiradi. Bu nazariya mintaqaviy siyosatda hududiy balans va iqtisodiy markazlar o'rtasidagi aloqalarni chuqur tahlil qilish zaruratini keltirib chiqardi.

So'nggi yillarda mintaqaviy rivojlanish siyosatida "aqlli ixtisoslashuv" (smart specialization) konsepsiyasi markaziy o'ringa chiqdi. Bu yondashuv Yevropa Ittifoqining hududiy siyosatida innovatsion salohiyatni oshirish va resurslarni samarali yo'naltirish vositasi sifatida keng qo'llanmoqda. Aqlli ixtisoslashuvning mohiyati shundaki, har bir mintaqqa o'zining noyob iqtisodiy imkoniyatlarini, innovatsion kuchli tomonlarini aniqlab, resurslarni ana shu yo'nalishlarga yo'naltiradi. Natijada, mintaqalar o'zaro raqobatdosh, lekin komplementar tarzda rivojlanadi.

Hududiy innovatsiya tizimlari nazariyasi (Regional Innovation Systems – RIS) esa mintaqaviy rivojlanishni bilimlar, texnologiyalar, ta'lim muassasalari, biznes subyektlari va davlat o'rtasidagi o'zaro hamkorlik orqali tahlil qiladi. Ushbu yondashuvda universitetlar, ilmiy markazlar, texnoparklar, startaplar va hukumat siyosati o'rtasidagi integratsiya innovatsion faoliyatning barqaror mexanizmini shakllantiradi. Shu ma'noda, RIS konsepsiyasi mintaqaviy raqobatbardoshlikni oshirish va yangi iqtisodiy tarmoqlarni rivojlantirish uchun nazariy asos sifatida muhim ahamiyatga ega.

Metodologik jihatdan mintaqaviy rivojlanishni tahlil qilishda kompleks yondashuv talab etiladi. Bugungi kunda kompozit indikatorlar tizimi, klaster tahlili, sistem dinamikasi, stsenariy modellashtirish va GIS texnologiyalaridan foydalanish keng tarqalgan. Kompozit indikatorlar yordamida hududlarning iqtisodiy, ijtimoiy va innovatsion salohiyati integral tarzda baholanadi. Klaster tahlili esa o'xshash iqtisodiy tuzilmalarga ega hududlarni aniqlash hamda ularni rivojlantirish strategiyalarini ishlab chiqishda muhim vosita bo'lib xizmat qiladi. Sistem dinamikasi modeli esa mintaqaviy siyosat komponentlari – investitsiya, kadrlar, infratuzilma va boshqaruv o'rtasidagi o'zaro ta'sirni vaqt o'lchovida tahlil qilish imkonini beradi.

Zamonaviy mintaqaviy rivojlanish siyosati ilmiy-nazariy asosga ega bo'lish bilan birga, amaliy jihatdan ham kompleks yondashuvni talab etadi. Mintaqalarda iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirish uchun davlat, xususiy sektor va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasida hamkorlik mexanizmlarini kuchaytirish muhimdir. Shu bilan birga, mintaqaviy siyosatni ishlab chiqishda mahalliy sharoit, resurs salohiyati, ijtimoiy muhit va ekologik omillar hisobga olinishi zarur.

Xulosa qilib aytganda, mintaqalarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning nazariy va metodologik asoslari kompleks, tizimli va innovatsion yondashuvlarga tayanadi. Endogen o'sish nazariyasi, yangi iqtisodiy geografiya, aqlli ixtisoslashuv va hududiy

innovatsiya tizimlari konsepsiyalari mintaqaviy siyosatning ilmiy poydevorini yaratadi. Shu bilan birga, metodologik vositalar – klaster tahlili, kompozit indikatorlar, sistem dinamikasi va stsenariy modellash – hududiy rivojlanish jarayonlarini chuqur o'rganish va asosli qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Ushbu nazariy va metodologik yondashuvlar uyg'un holda qo'llanilganda, mintaqalar iqtisodiy o'sish, innovatsion faollik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlovchi markazlarga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Krugman, P. (1991). Increasing Returns and Economic Geography. *Journal of Political Economy*, 99(3), 483–499.
2. Perroux, F. (1955). Note sur la notion de "pôle de croissance". *Économie appliquée*, 8(1–2), 307–320.
3. Porter, M. E. (1998). Clusters and the New Economics of Competition. *Harvard Business Review*, 76(6), 77–90.
4. Romer, P. M. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002–1037.
5. Fujita, M., Krugman, P., & Venables, A. J. (1999). *The Spatial Economy: Cities, Regions, and International Trade*. Cambridge, MA: MIT Press.
6. Cooke, P., Uranga, M. G., & Etzebarria, G. (1997). Regional Innovation Systems: Institutional and Organizational Dimensions. *Research Policy*, 26(4–5), 475–491.
7. OECD (2020). *Regional Development Policy in OECD Countries*. Paris: OECD Publishing.
8. European Commission (2013). *Guide to Research and Innovation Strategies for Smart Specialisation (RIS3)*. Brussels.
9. Storper, M. (1997). *The Regional World: Territorial Development in a Global Economy*. New York: Guilford Press.
10. Todaro, M. P., & Smith, S. C. (2020). *Economic Development*. 13th Edition. Pearson Education.
11. Scott, A. J., & Storper, M. (2003). Regions, Globalization, Development. *Regional Studies*, 37(6–7), 579–593.
12. Capello, R. (2016). *Regional Economics*. 2nd Edition. Routledge.
13. Barca, F., McCann, P., & Rodríguez-Pose, A. (2012). The Case for Regional Development Intervention: Place-Based versus Place-Neutral Approaches. *Journal of Regional Science*, 52(1), 134–152.
14. Bristow, G. (2010). *Critical Reflections on Regional Competitiveness*. Routledge.

15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori PQ–4947 (2021-yil 12-fevral).
Mintaqalarni kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish va aholi turmush darajasini
oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida.